

HOOFSTUK VII.

INVLOED VAN DIE KLIMAAT OP DIE ONTGINNING VAN DIE SOUT.

Die soutpan word begunstig deur sy ligging in 'n droë omgewing. Hoë temperature bespoedig nie alleen die konsentrasie van die moederloog nie, maar dit werk ook die vorming van sekere onsuiverhede in die sout teë.

Van al die klimatsfaktore is 'n corstroming of 'n donderstorm, wat binne enkele oomblikke die werkzaamhede vir geruime tyd mag kortwiek, die nadeligste vir die ontginners. In die verband skrywe mnr. J. van der Goot op 7 Februarie 1933 as volg: „Ons het verlede week een vreeslijke regen gehad, in een week 15-16 duim. Die pan het in alle gevalle 11 vt. water gekrij.... Ons sal seker die seisoen nie kan sout maak nie." (17¹)

Geeneen van die ander faktore het dieselfde invloed op die ontginning nie en in die bg. geval is daar vir die volgende agtien maande nie een enkele sak sout op die soutpan ontgin nie.

(1) Die invloed van temperatuur op die ontginning.

In hoofstuk IV is aangetoon dat die dagtemperature wat op die soutpan ondervind word, uiters hoog is. In hierdie afdeling word aangetoon watter invloed die warm temperature op die ontginning het.

- (a) Die uitwerking van hoë temperature op die vorming van Natriumsulfaat.

Koue weer is daarvoor verantwoordelik dat hierdie onsuiverheid uit die moederloog 'n neerslag vorm wat saam met die sout geoes word. „Cold weather, as will be seen from the above data, leads to extensive sodium sulphate deposition on floors." (15¹⁰)

Hierdie onsuiverheid is die nadeligste wat vandag in sout aanwesig kan wees. Hoe hoër die persentasie daarvan in die produk hoe ongeskikter is dit vir sekere chemiese bedrywe.

Die invloed van die warm klimaat kan dus nie hier onderskat word nie, aangesien die sulfaat in warm moederloog oplos en nie neergelaat word nie. Hoe warmer die moederloog hoe groter die persentasie natriumsulfaat wat daarin kan oplos.

TABEL 26.

VERBAND TUSSEN TEMPERAATUUR VAN LOOG EN % Na₂SO₄ DAARIN.

Temperatuur van loog in °F.	Persentasie Na ₂ SO ₄ .
32	1.75
51	4.0
59	6.0
70	9.0
77	8.0
92	7.5

Tabel/.....

Tabel 26, geneem uit die reeds vermelde rapport, geld net vir loog wat reeds versadig is, nl. 'n l.o.g. van 1.200. Hier is dit weer nodig om daarop te wys dat sout op die soutpan alleen geoes word wanneer dit bedek word met 'n laag loog wat dus die versekering gee dat die sulfaat wel kans gebied word om daarin op te los.

Indien die sout droog geoes word, sal die persentasie sulfaat daarin dieselfde wees as wat dit in die vars moederloog was. Die loog op die soutpan bestaan uit die volgende bestandele:-

Sout (NaCl)..... 20%
Natriumsulfaat..... 2%
Kalsiumsulfaat..... 0.1%

Indien hierdie loog toegelaat word om geneel en al te verdamp en die sout dan droog geoes word, behoort die analise van 'n monster die volgende te toon:-

Sout (NaCl)..... 90%
Natriumsulfaat..... 9%
Kalsiumsulfaat..... 1 tot 0.5%

Gedurende twee agtereenvolgende weke in Desember 1952 is gevind dat die temperature van die loog in die panne gedurende die dag nooit laer as 80°F gedaal het nie. Dit beteken dat hierdie loog in die vermoë was om tot 8% natriumsulfaat op te neem. Onder sulke omstandighede behoort die sout nie meer as 1% van die onsuiverhede te bevat nie.

Tabel 27 gee 'n analise wat in 1924 gemaak is van sout op die pan ontgin:-

TABEL 27.

ANALISE VAN DIE SOUT VAN DIE SOUTPAN. (13)

Stowwe.	Persentasie.
Onoplosbare materiaal.	0.09
Vog.	2.53
Sout.	94.68
Natriumsulfaat.	Spoor.
Kalsiumkloried.	0.64
Kalsiumsulfaat.	0.54
Ander.	1.52

Hierdie lae persentasie Na₂SO₄ kan dus net toegeskrywe word

aan/.....

aan die hoë temperature wat die loog in die dag het, wanneer die sout geoes word. Soms gebeur dit dat die loog wat in die panne is, 'n hoë persentasie natriumsulfaat bevat, wat later versadig word en sulke sulfate is dan in die sout aanwesig. In so 'n geval moet die loog nie langer gebruik word nie en „Crystal Salt Co.” maak hiervoor voorsorg deur die panne leeg te lei in hulle bitterpanne en vars loog vanuit die damme in die panne te lei.

Gedurende die winter is die nagtemperature wel nie so hoog as gedurende die somer nie, maar die dagtemperature gee tog nog die versekering dat meer as 8% natriumsulfaat in die loog kan oplos.

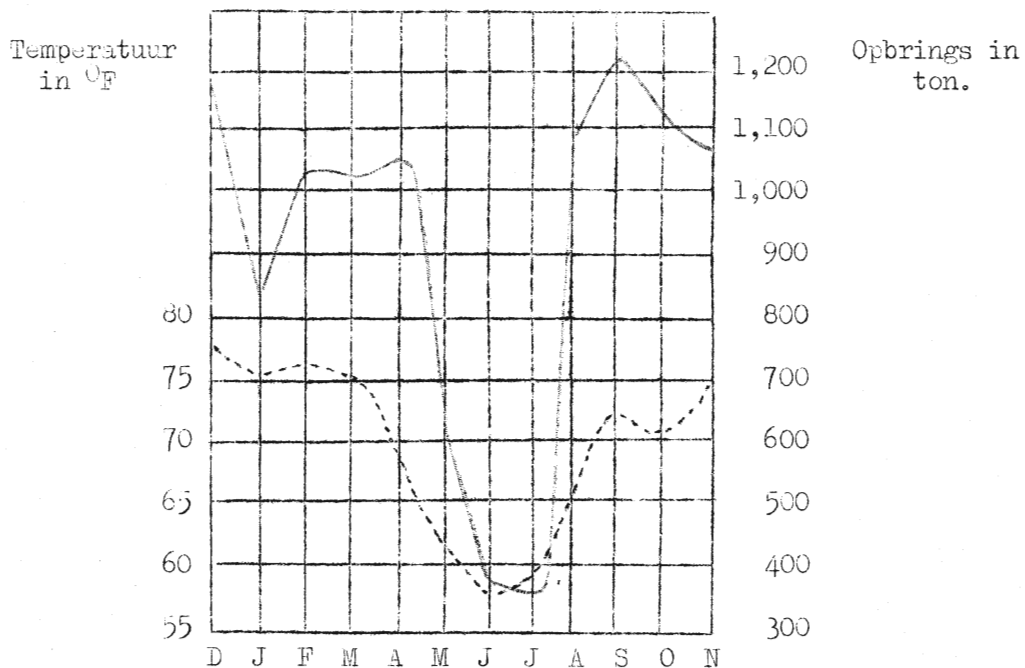
(b) Invloed van die temperatuur op die opbrings.

Scos reeds in hoofstuk IV getoon is, word hoër temperature gedurende die somer op die soutpan ondervind as wat die geval in die winter is. Die soutproduksie behoort dus ook gedurende die somer hoër te wees. Aangesien loog in die winter stadiger konsentreer, kan daar nie dieselfde hoeveelheid sout uit een pan gehaal word as wat in die somer die geval is nie.

In grafiek 2 word die temperatuurkromme vir 1952 vergelyk met die hoeveelheid sout wat elke maand, op die lokale van Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie gedurende dieselfde tydperk, ontgin is.

GRAFIEK 2.

VERBAND TUSSEN LUGTEMPERATUUR EN SOUTOPBRINGS.

— Soutopbrings.

- - - - - Temperatuur.

Hierdie jaar is geneem omdat reën baie min skade aan die ontginning gedoen het aangesien die reënval alleen 6.95 duim was en oor die hele somer verdeel was.

Die gemiddelde temperature vir die maande is geneem aangesien dit die konsentrasie beïnvloed. In die grafiek kan gesien word dat die ontginning afhanklik is van die temperature in die verskillende maande, m.a.w. daar is 'n styging in die somer en 'n daling in die winter. Hierdie kromme van produksie geld vir enige jaar en sal deur enige van die persone, wat alreeds ondervinding van die soutpan en sy omstandighede het, gestaaf kan word.

Die styging van produksie in April was daaraan te wyte dat die voorafgaande twee maande meer reën gehad het en temperature nie so 'n groot invloed uitgeoefen het nie.

Die styging van produksie in April was daaraan te wyte dat die voorafgaande twee maande meer reën gehad het en temperature nie so 'n groot invloed uitgeoefen het nie. Dieselfde geld ook vir die syfers van November toe aansienlike reëns die werksaamhede gestrem het.

Uit hierdie afdeling blyk die volgende:-

- (i) dat hoë temperature, wat gedurende die dag ondervind word, daarvoor verantwoordelik is dat die gehalte sout wat op die pan ontgin word, hoogstaande is, veral weens die afwesigheid van 'n groot persentasie natriumsulfaat. „This is good salt for commercial and even dietic purposes, as it contains none of the bodies likely to prove injurious to health or when used in technical industries." (13)
- (ii) dat die ontginningsyfer groter word gedurende die warm maande van die jaar mits 'n groot reënval die ontginning nie strem nie.

(2) Die invloed van die reënval op die ontginning.

(a) Die invloed van reën op die loog.

In die vorige hoofstuk is aangetoon dat die s.g. van die loog verlaag indien vars loog met laer s.g. bygevoeg word. Dieselfde geld ook vir loog wat gedurende reënbuie aan die vars water blootgestel is. Die verskil is egter dat die verlaging van die s.g. in hierdie geval meer uitgesproke is.

Tabel 28 toon die verhouding tussen die reënval en die sg. van die loog in die panne, kanale of damme en in watter mate die loog 'n verlaging in s.g. ondergaan.

TABEL/.....

TABEL 28.

VERHOUDING TUSSEN DIE REËNVAL EN DIE S.G. VAN DIE LOOG.

Reënval in duim.	Aanvanklike s.g. van loog en die s.g. na sekere hoeveelhede reënval.					
Aanvanklike s.g.	1.150	1.160	1.170	1.180	1.190	1.200
$\frac{1}{2}$	1.135	1.140	1.145	1.160	1.170	1.180
1	1.120	1.125	1.130	1.140	1.150	1.165
$1\frac{1}{2}$	1.110	1.115	1.125	1.135	1.140	1.150
2	1.100	1.105	1.115	1.125	1.130	1.140

Hierdie verlaging in die s.g. beteken weer 'n ooreenkomstige langer periode wat nodig is voordat die loog 'n stadium bereik wanneer dit versadig is en begin om sout te vorm. Indien ligte reëns voorkom, is die invloed op loog, wat reeds versadig is, dus nie baie merkbaar nie. Hoe laer die s.g. van die loog hoe langer die periode wat dit duur voordat dit weer 'n versadigingspunt bereik het.

„Crystal Salt Co.” het egter voorsorg getref vir tye van hewige reëns deur die aanlê van bitterpanne. Sodra 'n swaar bui reën geval het word die loog wat in die panne is in die bitterpanne uitgelei.

Die invloed van die reënval op die loog in die damme is aansienlik laer as in die geval van die panne. Tabel 28 geld alleen vir loog wat in die panne is, m.a.w. vir 'n diepte van vier duim. In die geval van die konsentreerdamme is die diepte van loog soms soveel as twintig duim, met die gevolg dat die verlaging van s.g. in die damme baie minder sal wees as in die panne.

(b) Invloed van reënval op die oppervlakte van die pan.

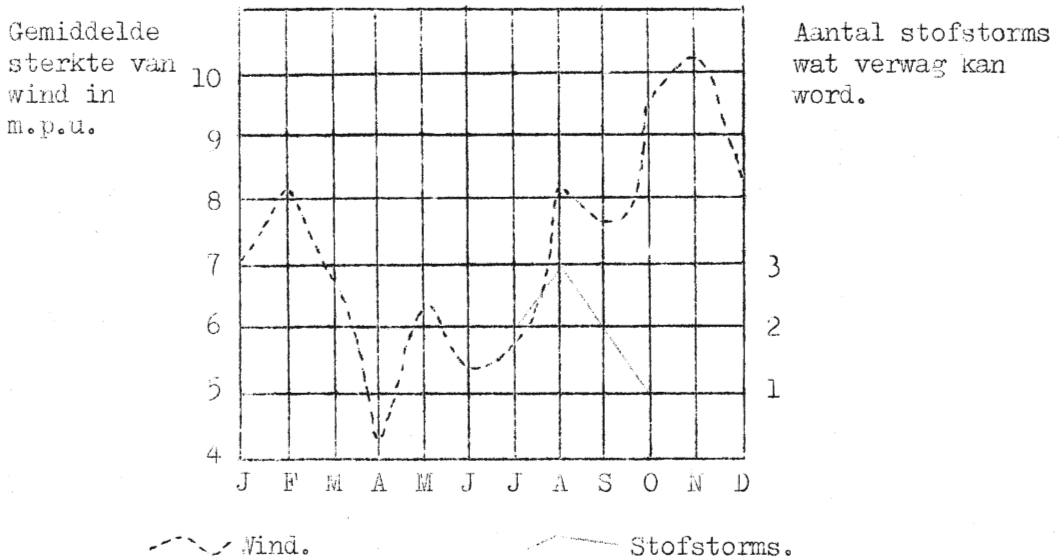
Reën bring teweeg dat die oppervlakte van die pan klam of met water bedek is. Dit skakel in 'n groot mate die gevaar van stofstorms uit. Alhoewel die sterkste winde gedurende die somermaande waai, is die gevaar van stofstorms nie groot nie, omdat die oppervlakte van die pan dan nat is. Gedurende die winter het winde geleentheid om stofstorms te veroorsaak en die werksaamhede te benadeel.

Grafiek 3 toon die gemiddelde sterkte van die winde, oor 'n tydperk van vier jaar. Verder dui die grafiek ook die aantal stofstroms, wat gedurende die loop van die jaar verwag kan word, aan.

GRAFIEK/.....

GRAFIEK 3.

GEMIDDELTE STERKTES VAN WIND ELKE MAAND EN AANTAL STOFSTORMS WAT GEDURENDE DIE LOOP VAN DIE JAAR VERWAG KAN WORD.

Alhoewel die gemiddelde sterkte van die wind gedurende November die hoogste is, is daar nie veel gevaar vir stofstorms nie aangesien die oppervlakte van die pan dan reeds klam is of onder water mag wees. Die einde van Oktober is die begin van die reënseisoen op die soutpan en alhoewel die winde dan sterk waai, is stofstorms net beperk tot die begin van die maand wanneer die pan nog droog is na die afgelope winter. Gedurende Augustus en September is die oppervlakte van die pan ook droog, maar die winde waai gedurende Augustus sterker en daarom die maksimum van die stofstormkromme gedurende hierdie maand.

Stofstorms word dus teengewerk deur die reënval van die somermaande.

(c) Gevaar van oorstromings.

Die gevaar van oorstromings lê nie alleen daarin dat dit die werkzaamhede mag vertraag nie, maar dat dit ontginning vir lang periodes aan bande mag lê. Die reeds vermelde oorstroming in 1933 het veroorsaak dat die werke vir agtien maande langelê is. Eers in Augustus 1934 is vir die eerste keer weer sout uit die pan ontgin.

Die gevaar word verder vergroot deurdat sout wat in hope op die pan lê, oplos en deurdat dit groot skade aan masjinerie aanrig. „Die pompe en masjiene was alles onder water en het ek met alle moeite uitgehaal. Al die sout in die panne en ook 3 hope, is in die water opgelos dit meen een verlies van pf.m. 9330 sak sout. Ook is daar een hoop sout van ongeveer 1,000 sak bijna klaar gesmelt.“ (17¹)

So 'n geweldige reën veroorsaak dat die panne met modder oorstrom word en dan weer teen groot koste moet verwyder word.

In die geval van normale reëns sal daar, indien die panne nie met hout beskerm word nie, ook modder in die panne vloei. Dit is dan ook die geval met die werke van Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie. Gedurende die winter, wanneer die gevaar van reëns verby is, moet die modder, wat gedurende die somer in die panne gespoel het, verwyder word.

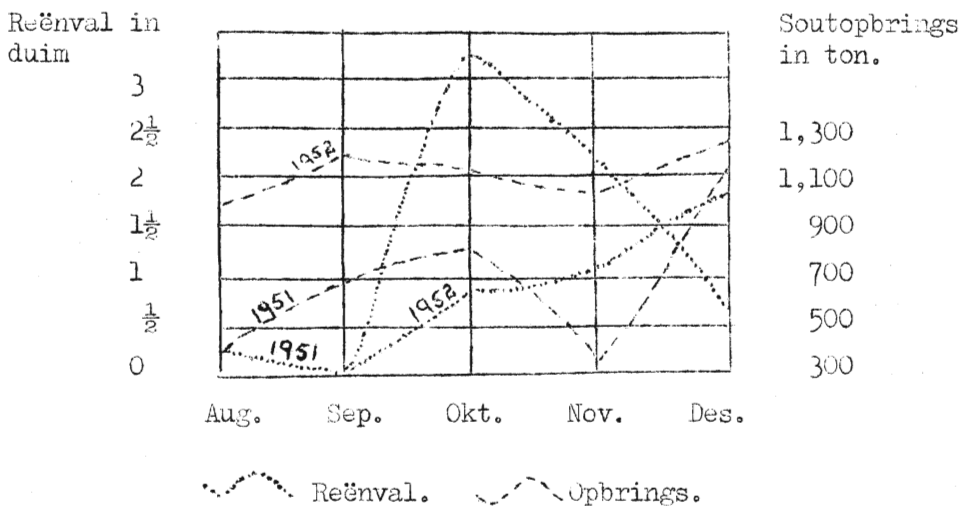
(d) Reënval en die opbrings.

Hoë temperature is wel daarvoor verantwoordelik dat die produksie gedurende die somermaande styg. Maar soos reeds vermeld in afdeling (1) van die hoofstuk, is dit alleen die geval wanneer die werksaamhede nie deur 'n hoë reënval gestrem word nie. In tabel 28 is aangetoon dat vars water die s.g. van die loog laat daal waardeur 'n lang periode nodig is voor ontginning weer voortgesit kan word. Wanneer hoë reënval dus in die somer voorkom, volg dit dat ontginning ook daarna verminder.

In grafiek 4 word die produksie vir 'n paar maande in 1951 vergelyk met die produksie vir dieselfde periode in die daaropvolgende jaar. Ook die reënval van die twee periodes word met mekaar vergelyk.

GRAFIEK 4.

MAANDREËNVAL VANAF AUGUSTUS TOT DESEMBER 1951 EN SOUTOPBRINGS VIR DIESELFDE PERIODE IN VERGELYKING MET MAANDREËNVAL EN SOUTOPBRINGS VIR DIESELFDE PERIODE IN 1952.

Uit hierdie krommes blyk:-

- (i) in 1951 was die reënval van die soutpan buitengewoon hoog en het die eerste reëns alreeds in Augustus geval. Die soutopbrings gedurende hierdie tyd was nie hoog nie behalwe in Desember. In 1952 daarenteen het die eerste reëns

eers in Oktober geval. Die gemiddelde neerslag vir elke maand was egter so laag dat ontginning nie veel daaronder gelyk het nie. Dus was daar 'n hoë reënval in 1951 met 'n lae opbrings en in 1952 net die teenoorgestelde.

- (ii) die styging van die opbringskromme tot September was te danke aan die warmer temperature in hierdie maande, wat die opbrings verhoog het na die vorige winter. Sodra die eerste reëns val, daal die opbrings ook. In Oktober van albei jare het die neerslag groot hoogtes bereik. Die opbringste het daarna 'n geweldige daling getoon. In November 1951 is baie minder reën aangeteken as gedurende Oktober van daardie jaar en die opbringste toon dan ook 'n baie vinnige styging vanaf hierdie maand tot Desember. Alhoewel die produksie gestyg het tot Desember het daar aan die einde van die jaar swaar reëns uitgesak wat die werksaamhede baie belemmer het. Die gevolg hiervan was dat daar in Januarie 1952 meer as 200 ton sout minder ontgin is as in die vorige maand. Ook die opbringskromme vir 1952 toon dat daar 'n styging was tot Desember, maar weereens het reëns die werksaamhede sodanig belemmer dat daar in die volgende twee maande feitlik geen sout ontgin is nie.

Dit blyk dus uit die voorafgaande bespreking dat die daling in s.g. van die loog, wat deur reënwater veroorsaak word, die oorsaak is dat daar ook 'n daling in die opbringste is.

(3) Die invloed van wind op die ontginning.

Die invloed wat wind op die ontginning het, is indirek en nie so maklik te bepaal nie.

(a) Stofstorms.

Stofstorms hou die meeste gevaar in gedurende die laat wintermaande. Die grootste gevaar kom van die suidoostewind. In tabel 29 word aangetoon op hoeveel dae elke maand hierdie winde oorheersend is en dit word vergelyk met die gemiddelde maandreënval, geneem oor 'n tydperk van vier jaar, asook die aantal stofstorms wat moontlik mag voorkom. Die betrokke syfers van die tabel is geneem uit tabelle 9, 7 en 11 respektiewelik.

Uit tabel 29 blyk dit dat die gevaar van stofstorms in Julie, Augustus, September en Oktober die grootste is. Dit blyk verder uit die tabel dat die suidoostewinde gedurende hierdie maande die meeste waai. Behalwe in die geval van Oktober is dit ook die maande waarin die minste neerslag voorkom. Alhoe-

wel die suidoostewind gedurende Januarie die meeste waai, hou dit dan nie gevaar in nie aangesien die pan kan klam is.

TABEL 29.

STOFSTORMS, GEMIDDELDE MAANDREËNVAL EN AANTAL DAE WAAROP
SUIDOOSTEWIND OORHEERS ELKE MAAND.

Maand.	Stofstorms	Reënval in duim.	Aantal dae waarop suidoostewind oorheers.
Januarie.	-	2.07	5
Februarie.	-	0.91	4
Maart.	-	1.52	1
April.	-	0.6	2
Mei.	-	0.44	1
Junie.	-	0.14	3
Julie.	2	0.1	4
Augustus.	3	0.04	4
September.	2	0	4
Oktober.	1	1.28	2
November.	-	1.95	2
Desember.	-	2.33	3

Die nadeel van die stofstorms lê daarin dat die stof wat in die panne gewaai word teen groot koste verwyder moet word. In die verband skrywe mnr. J. van der Goot in 1931 as volg. „Die afgelope seisoen was meesal gepaard gaande van harde winde (stofstorms) wat vreeslik skade aangerig het, ons moes in die afgelope seisoen 9 keer al die 35 panne onder bewerking skoonmaak hetwelk baie arbeidskrugte vereis het. En het produk was totaal waardeloos." (17¹);

(b) Wind en die opbrings.

Een vereiste vir vinnige verdamping is dat wind aanwesig moet wees. Of wind in dié geval ontginning aanhelp, en in welke mate, is nie maklik te bepaal nie en dit kan alleen teoreties beskou word.

Van die 103 windstille dae wat op die pan voorkom, val alleenlik 36 in die somermaande. Die hoë temperature gedurende die dag laat verdamping dus vinnig plaasvind en die waterdamp word deur die wind weggevoer. Die vraag is egter of die wind weggevoer. Die vraag is egter of die wind in die somer kan kompenseer vir die skade wat deur reënval aangerig word.

In hoofstuk IV is aangetoon dat die somermaande die warmste

maande/.....

maande op die soutpan is. Daar is in dieselfde hoofstuk ook daarop gewys dat die meeste en sterkste winde gedurende die somermaande waai. In afdeling (1) van hierdie hoofstuk is aangetoon watter nadelige invloed 'n hoë reënval op die ontginning kan hê. Nóg tans is die somermaande juis die maande van die jaar wanneer die meeste sout ontgin word. Daar kan net een rede hiervoor wees en dit is dat die warmer toestande, tesame met baie wind, die nadelige invloed van die reënval gedurende die somer in 'n mate beperk.

(4) Invloed van bewolktheid.

Die min bewolkte dae wat op die soutpan ondervind word, is baie gunstig vir die beeryf. Indien bewolkte toestande oor 'n groot aantal dae in die jaar moes voorkom sou die produksie baie laer gewees het as wat tans die geval is. Die feit dat daar gemiddeld net 32 sulke dae in die jaar voorkom, is dus van groot belang vir die ontginners.

Van al die klimaatsfaktore lê die grootste gevaar, vir die ontginners dus in swaar reënbuie en stofstorms.

----- o o o -----

HOOFSTUK VIII.

WERKNEMERS OP DIE SOUTPAN.

(1) Algemeen.

Die ontginning van sout op die soutpan en ook die hantering daarvan word deur natuurlike en Buyse gedoen, terwyl die beheer oor hierdie arbeiders in die hande van blankes is.

(a) Natuurlike.

Natuurlike vorm die grootste gedeelte van die arbeiders. Meide sowel as klein kaffertjies word gebruik indien die werksaamhede meer arbeiders regverdig. Van belang in hierdie hoofstuk is om aan te toon hoe die arbeiders op die soutpan behandel word.

(b) Buyse.

Die Buyse word alleenlik deur Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie in diens geneem en saam met natuurlike uit Suid-Rhodesië kan nulle as die enigste permanente arbeiders in die bedryf gereken word.

(c) Blankes.

In die beginjare van die ondernemings was dit nooit nodig om meer as een persoon te gebruik vir die bestuur van die ontginning nie. Selfs gedurende die konsessiejare van Natorp en Ireland was net een van die vier blankes in hulle diens direk betrokke by die bedryf.

Met die koms van „Crystal Salt Co.“ moes hulle natuurlik hulle eie bestuurder aanstel. Tot 1952 het hierdie bestuurder al die werk self behartig, maar deur uitbreidings in die laaste aantal jare het die pligte te veel geword vir een persoon en moes 'n tweede blanke in diens geneem word.

Klipfontein daarenteen, het tans die volgende blankes in hulle diens :- 'n bestuurder, 'n werktuigkundige, 'n ousbestuurder en 'n mense-laar.

In die geval van beide maatskappye doen die eggenote van die bestuurder ook diens as sekretaresse.

(2) Verdeling van die arbeid.

Soos die geval is met enige onderneming is daar 'n duidelike verdeling van die arbeiders. Die verdeling van arbeid word in tabel 30 aange-toon. Die betrokke gegewens het net betrekking op die natuurlike en Buyse wat in diens van die maatskappye staan.

Die volgende opmerkings kan by hierdie tabel gemaak word om die saak duideliker te stel :-

- (i) Afdelings 1 tot 7, van die tabel, kan beskou word as dié waarin daar nie veel wysigings sal voorkom deur die jaar nie. In die geval van afdeling 6 sal daar gedurende die somer meer arbeiders nodig wees om die sout uit die pan te ry. Onder normale omstandighede egter, is 4 arbeiders heeltemaal voldoende om die werk te behartig. Onder afdeling 5 sal opgemerk word dat die een maatskappy twee keer soveel arbeiders nodig het vir die ontginning van die sout. Dit bewys verder wat in hoofstuk V beweer is nl. dat die metode van „Crystal Salt Co.” minder arbeid vereis as die ou metode waar die sout, nadat dit bymekaar geskraap is, met benulp van kruywaens na buite gestoot moet word.

TABEL 30.

INDELING VAN ARBEIDERS VAN K.O.P. EN C.S.Co. VOLGENS HULLE ARBEID.

Indeling van arbeid.	Aantal arbeiders.	
	K.O.P.	„C.S.Co.”
1. Bestuur van vragmotor en/of trekker.	2	2
2. Opsig oor pompe en masjiene.	1	2
3. Lei van water in konsentreerpanne.	2	2
4. Heelmaak van sakke.....	3	3
5. Ontginning van sout:		
Skraap van sout.....	14	14
Uitdra van sout.....	12	-
6. Oplaai van sout op vragmotor en/of trekker na opslagplekke.....	4 of 8	4 of 8
7. Kampongdien.		
Kook van voedsel.....	2	2
Konstabeldien.....	1	-
Skoonhou van kampong.....	1	-
8. Toesig oor wasmasjien.	-	2
9. Laai en nantering van sout by bus.	8	-
10. Hantering van sout by opslagplekke Volmaak van sakke, laai van spoorwegbus, algemeen, ens.....	38	40

- (ii) Afdeling 8 toon alleenlik 'n syfer vir "Crystal Salt Co." aangesien hulle die enigste van die twee maatskappye is wat 'n wasinstallasië het.
- (iii) Afdeling 9 geld net vir Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie wat die enigste van die twee is wat hulle eie bus het vir die vervoer van die sout na die stasie.
- (iv) Die syfers in afdeling 10 is nie konstante syfers nie. Indien

daar/.....

daar enige arbeider van afdelings 1 tot 9 die werk verlaat dan sou sy plek gevul word deur een uit afdeling 10. Afdeling 10 maak ook voorsiening vir arbeiders wat mag nodig wees vir konstruksiewerk. In werklikheid het die eerste maatskappy in September 1953 maar 16 naturelle gehad wat vir die hantering by die opslagplekke verantwoordelik was. Die ander was almal werksaam by die nautste uitbreidings.

(3) Diensvoorwaardes van die arbeiders.

In die geval van enige arbeider by enige van die twee maatskappye sluit die diensvoorwaardes die volgende in:- kontantloon volgens ooreenkoms tussen die werkgewer en werknemer, vry voedsel elke dag wat die arbeider in diens is, vry behuising, vry mediese behandeling en diverse voordele.

Gedurende die laaste aantal jare het daar verskeie veranderings ingetree op die soutpan en die voorwaardes waarop naturelle vandag in diens geneem word, is baie beter as wat die geval 'n paar jaar gelede was. Hierdie verbeterde voorwaardes word in die volgende afdelings behandel.

(i) Lone.

Tot en met die oorname van Zoutpansberg Soutwerke deur Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie, is naturelle betaal vir elke dertig dae wat hulle in diens was of gedeelte van die dertig dae. Aangesien lg. maatskappy onder die fabriekswette ressorteer het hulle die terme verander.

Vandag word 'n arbeider betaal per skof wat hy werk. Betaling geskied ook nie meer aan die einde van elke maand nie, maar aan die einde van elke sesde skof. Net soos voorheen word elke arbeider op dieselfde tydstip betaal afgesien van die hoeveelheid skofte wat hy gewerk het.

Tabel 31 gee die loon per dag per arbeider aan vir die werknemers van Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie. Aan die Busse word elke maand 90 lb. mielie-meel elk gegee aangesien hulle, hulle eie kos berei.

TABEL 31.

DAGLOON VAN ARBEIDERS OP DIE SOUTWERKE VAN KLIPFONTEIN
EN „CRYSTAL SALT Co.”

Arbeiders.	Loon per dag.	
	K.O.P.	C.S. Co.
Bestuurders van vragmotors of trekkers.....	5/-5	3/-1
Kampongkonstabel.....	3/-3	-
Voorman.....	3/-3	-
Koks.....	3/-	-
Buise.....	3/-1 tot 5/-5	-
Meide.....	-	1/-
Ander.....	1/-3 tot 2/-9	9d. tot 2/-9

„Crystal Salt Co.“ het vandag ook die skofmetode van betaling; maar uitbetalings geskied net aan die einde van elke 25 skofte. Net soos die geval van die ander maatskappy ontvang elke naturel sy loon na gelang van die hoeveelheid skofte wat hy gewerk het. In die geval van Crystal Salt Co. ontvang die arbeiders ietwat minder per skof.

(ii) Voedsel.

Vandag ontvang die arbeiders op die soutpan heelwat meer in die vorm van voedsel as wat die geval 'n paar jaar gelede was. Gedurende die periode wat Zoutpansberg Soutwerke die soutpan ontvang het, het arbeiders net mieliepap gekry. Daarenteen was hulle besoldiging heelwat hoër as vandag. Met die koms van „Crystal Salt Co.“ is daar aan die arbeiders vleis gegee, maar hulle het ook minder geld ontvang. Die oornáame van eg. werke deur Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie het meegebring dat hierdie naturelle ook nou beter voedsel moes ontvang weens die reeds genoemde rede nl. dat dit 'n staats onderneming is en dus onder die fabriekswette ressorteer.

Vandag word die volgende deur die twee maatskappye aan elk van hulle arbeiders gegee in die vorm van voedsel:

(a) Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie.

1. Vleis..... twee keer per week, 3 lb.
2. Brood..... twee keer per week, $\frac{1}{2}$ lb.
3. Groente.... twee keer per week in die vorm van sop.
4. Suiker..... een keer per week, 10 onse.
5. Sout..... net soveel as wat nodig is vir sy gebruik.
6. Pap..... twee keer per dag.

Binnkort sal hierdie maatskappy ook kafferbier aan hulle arbeiders gee soos in die geval van die myne op die Rand. Hier kan ook gemeld word dat die *Bu*gse op dieselfde voedsel geregtig is as die ander arbeiders benalwe mielie-meel wat hulle afsonderlik ontvang en self voorberei.

(b) „Crystal Salt Co.“

1. Vleis..... een keer per week, 3 lb.
2. Brood..... een keer per week, $\frac{1}{2}$ lb.
3. Groente.... vars gróente wat beskikbaar mag wees een keer per dag.
4. Graan..... droë bone of erte of gebreekte mielies, een keer per dag, afwisselend met N_o. 3.
5. Sout..... genoegsame hoeveelheid met elke ete.
6. Pap..... drie keer per dag.

Dit blyk dus uit bostaande dat die arbeiders op die soutpan

goed gevoed word en daar in die verband niks te wense oorgelaat word nie. Tesame met goeie lone word die arbeiders dus op die soutpan goed behandel.

(iii) Behuising.

Ook hier het daar groot veranderings ingetree in die afgelope aantal jare. Veral gedurende die periode van Zoutpansberg Soutwerke se werksaamhede op die soutpan het die behuising van die arbeiders veel te wense oorgelaat. Naturelle wat in diens geneem is, moes vir hulle eie slaapplek sorg en dit het gewoonlik 'n probleem vir hulle gelever. Pondsokke is van pale, sak, gras, sinkplate, ens. aanmekaar geflans terwyl die meeste van hulle op die grond geslaap het.

Veral weens die gebrek aan die nodige fondse kon daar nie beter voorsiening vir hulle gemaak word nie alhoewel die lokaal vir 'n kampong reeds baie jare gelede aangewys is.

Met die koms van „Crystal Salt Co.” het die eerste verbetering in die verband ingetree. Hierdie maatskappy het 'n kampong opgerig vir die arbeiders. Dit het bestaan uit een gebou met 4 kamers van 10'x 12' wat elk 6 arbeiders kon huisves.

Met die uitbreiding van die werke moes daar meer arbeiders wees. Die gevolg was dat daar weer uitbreidings aan die behuising gemaak moes word. Hierop het hulle aan alle getroude naturelle, wat in hulle diens was, die reg gegee om vir hulle strooise op te rig. Gedurende 1953-1954 is hierdie strooise vervang deur steenhuisse. Hierdie huise bestaan uit een groot kamer van 18'x 10' wat deur 'n halwe muur in twee verdeel word. Gemeenskaplike latrines en stortbaddens word vir die nuwe kampong opgerig. Nuwe planne is ook al opgetrek vir die verbetering van die geriewe van ongetroude arbeiders.

Wat die ondernemingsgees van Klipfontein Organiese Produkte-Korporasie betref het hierdie maatskappy seker een van die modernste kampongs opgerig wat aan gedink kan word.

Twee blokke van slaapvertrekke is gebou wat elk bestaan uit 5 kamers van 15'6" x 12' x 10'. Elke kamer kan 8 arbeiders huisves. Beddens wat opmekaar gestapel kan word, word aan die arbeiders verskaf sodat daar voldoende beweegruimte gelaat word. Elke kamer is voorsien van 'n verwarmer en baie deeglik geventileer sodat koolmonoksied-vergiftiging uitgeskakel word. Elke arbeider word van 'n matras voorsien, maar hy sorg vir sy eie komberse.

'n Losstaande kombuis is opgerig wat toegerus is met drie potte van 40 gallon elk. Verder is daar 'n vleiskamer waarin

die nodige geriewe is om die vleis te hanteer en 'n stoorkamer waarin die voedsel gestoor word.

'n Derde afdeling van die kampong bestaan uit die nodige sanitêre geriewe: 4 stortbaddens, 4 wasbakke en 6 latrines.

Soos aangedui in tabel 30 is daar in die kampong ook 'n konstabel wat toesig hou asook 'n vierde arbeider wat verantwoordelik is vir die algemene netheid van die plek.

Vermoedelik sal hierdie maatskappy in die nabye toekoms ook aan die Buise beter behuising verskaf aangesien hulle nie tussen die natuurlike wil bly nie.

(iv) mediese behandeling.

Enige natuurlike of ander arbeider wat in sy werk beseer word, word op koste van die maatskappy na 'n inrigting gestuur vir die nodige behandeling.

Eerstehulp word ook deur die bestuurders van die betrokke maatskappye toegedien. Die belangrikste behandeling wat die arbeiders ontvang is vir slangbyt, seeroë, verkoue, oorpyn, ligte wonde, sere en hardlywigheid.

Ook in hierdie opsig is die werknemers op die soutpan dus volkome versorg.

(v) Diverse voordele.

In die geval van „Crystal Salt Co.” is daar nog 'n verdere voordeel verbonde aan hulre diens.

Indien enige arbeider die werk verlaat as gevolg van mishandeling deur enige van die blankes op die lokale kan hy sy loon, wat nog verskuldig mag wees aan hom deur die maatskappy, opeis. Hierdie maatskappy het 'n garansie van £200 in die bank geplaas waaruit sodanige arbeider dan betaal word.

Wat die diensvoorwaardes betref laat die stelsels van beide maatskappye niks te wense oor nie en geniet die arbeiders net sulke goeie behandeling as wat die geval mag wees op enige van die myne aan die Rand.

- - - - -oOo- - - - -